

היבטים חברתיים של מיקום מתקנים ציבוריים בלתי רצויים (מצב"ר)

חגית יהל*, פרופ' אבינועם מאיר** ופרופ' יהודה גרדוס***

התמודדות עם בעיית מיקום מתקנים ציבוריים בלתי רצויים (מצב"ר) היא אחת הבעיות הסביבתיות והתכנוניות הקשות ביותר אתה מתמודדות מדינות העולם המפותח וישראל ביניהן. כחברה, אנו מעוניינים בפרוייקטים אלה, אך כפרטים אנו מתנגדים לקירבתם אלינו. מקרים אלו נקראים בעגה המקצועית "LULU": LOCALLY UNWANTED LAND USES

בעיית מיקום מתקנים ציבוריים לא רצויים (כמו, למשל, אתרי פינוי אשפה, תחנות כוח ועוד) הפכה לגורם חשוב ובעל משמעות רבה בתהליך הפיתוח במרוצת השנים האחרונות. מיקומם במרחב וחלקם בעיצוב הנוף נחשבים לתופעה מרחבית המתגבשת מתוך מאבק בין האוכלוסייה המקומית מצד אחד, לבין מערכת התכנון מצד שני. במסגרת תופעה זו הצדדים המתעמתים חותרים לפתרון תוך מאבק המסתיים לרוב באחת משלוש האפשרויות:

1. קבלת ההתנגדות.
2. דחיית ההתנגדות.
3. שינוי מסויים בתכנית המהווה פשרה בין הצדדים.

מחקר זה חשוב לצורך הבנת נושא המחאה הציבורית הקשור באופן בלתי נפרד במיקום מצב"רים ובעיצוב הנוף. אי לכך לימוד והבנת התהליכים הקשורים בהתנגדות ציבורית, חשובים להתמודדות עם סוגיית פיתוח פרוייקטים חדשים הכרחיים, אך בלתי רצויים לסביבתם הקרובה. מסקירת מחקרים שנעשו, בארצות הברית בעיקר, משתמע כי תכנון מיקום מצב"ר בעולם, נוטה לצדם של החוקים ובעלי הכוח - וראוי לבדוק האם מגמה זו מתרחשת גם בישראל.

* הכותבת הינה חוקרת במחלקה לגיאוגרפיה ופיתוח סביבתי באוניברסיטת בן גוריון בנגב.
** הכותב הוא חוקר ומרצה במחלקה לגיאוגרפיה ופיתוח סביבתי באוניברסיטת בן גוריון בנגב.
*** הכותב הוא חוקר ומרצה במחלקה לגיאוגרפיה ופיתוח סביבתי באוניברסיטת בן גוריון בנגב.

זאת ועוד; חשיבות רבה נודעת להכרת פרופיל המתנגדים ודרך פעילותם וידיעה שהציבור בישראל איננו הולך בעיניים עצומות אחר כל תכנית מוצעת - הכרה שעשויה להשפיע מלכתחילה על עבודת המתכנן אם בחסכון כספי או במניעת התנגשות מיותרת עם התושבים. תשומת לב המתכננים לעובדות אלה עשויה להוביל לתכנון שיכיר מראש בצורך להתחשב בגורמים המשפיעים על התנגדות האוכלוסייה, דבר שיוביל לתכנון דמוקרטי ומושכל יותר. מטרת מחקר זה לבחון את ההיבטים החברתיים של מיקום מצב"ר ותופעת ה- NIMBY (not in my back yard) בישראל, על ידי בחינת פרופיל ראשוני של תופעת ההתנגדויות בקרב אוכלוסיות שונות בישראל. ולמעשה:

- לבחון האם אוכלוסייה מסוימת מתנגדת לסוג מצב"ר מסוים.
- האם קיים קשר בין התכונות החברתיות-כלכליות של האוכלוסייה המתנגדת לבין מידת הצלחתה של ההתנגדות.
- האם קיימים הבדלים בין התנגדויות למצב"ר באזור מטרופוליני לבין אזור דליל אוכלוסין.

אפשר לקבוע כי השערות המחקר אומתו. אמנם מעורבותם של הארגונים השונים במקרים מסויימים אינה מציגה תמונה אמיתית של המתרחש בשטח בין האוכלוסייה המקומית לבין מערכת התכנון, אך מציאות זו של מעורבות הארגונים השונים באה בעצם להגן על החלש, והפכה לחלק בלתי נפרד מההליך מיקום מצב"רים בישראל. מגמה נוספת חשובה שעולה ממחקר זה מראה, כי האוכלוסייה משתמשת יותר ויותר בכלי ההתנגדות למיקום מצב"ר, כאשר הדבר פוגע בה.

בשנות השמונים היו פחות פניות שהציגו התנגדויות לתכנון וגם פניות אלה נתקלו במקרים רבים בדחייה. בשנות ה-90 מערכת התכנון נוטה יותר "להקשיב" לאזרח ויש יותר פניות להתנגדות למיקום מצב"רים. אמנם קיימת יותר בירוקרטיה, ולפעמים תכניות מאושרות רק לאחר שנים של מאבקים, אך ישנה אינטראקציה בין הציבור למערכת התכנון. מתברר כי לציבור כיום יש יכולת השפעה ולא הכל נתון בידי הרשות בלבד ואינו ניתן לשינוי.

אחת המסקנות של המחקר היא, כי על מערכת התכנון בישראל לדעת - ובמקרים לא מעטים היא כבר יודעת זאת - כי קיימת עלייה במעורבות הציבורית ובבגרות הפוליטית בישראל, וכי הציבור כבר איננו הולך בעיניים עצומות אחר כל תכנית מוצעת. חשובה גם ערנות

היבטים חברתיים של מיקום מתקנים ציבוריים בלתי רצויים (מצב"ר)

מערכת התכנון לשינוי שחל במודעות הציבור לאפשרות של סירוב אזרחי - כתגובה על כוונת השלטון לפגוע בהשקפות, אמונות, עקרונות, אורחות חיים, זכויות יחידים או קבוצות. תשומת לב המתכננים לעובדות אלה עשויה להוביל לתכנון שיכיר מראש בצורך להתחשב בגורמים המשפיעים על התנגדות האוכלוסייה, דבר שיוביל לתכנון דמוקרטי ומושכל יותר.